

Thematic Mapping and Analysis of Bibliotherapy Articles in the Scopus Database

Aram MoJiri

Master's degree, Department of Information Management, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
(Corresponding author). aram.mojiri76@gmail.com

Mohsen Haji Zeinolabedini

Assistant Professor, Department of Knowledge and Information Science, Shahid Beheshti University,
Tehran, Iran. m_zabedini@sbu.ac.ir

AmirReza Asnafi

Associate Professor, Department of Knowledge and Information Science, Shahid Beheshti University,
Tehran, Iran. a_asnafi@sbu.ac.ir

Abstract

Purpose: Bibliotherapy is a therapeutic approach for addressing mental and psychological issues, involving six stages: identification, selection of reading materials, preparation of texts, simulation, refinement, and gaining insight. Among the advantages of bibliotherapy compared to other methods are its comprehensiveness, accessibility of various techniques, cost-effectiveness, ability to convey information in a limited time, and engagement of multiple senses. In this regard, the aim of the present study is to conduct a mapping and thematic analysis of bibliotherapy articles indexed in the Scopus database.

Method: This study employs a descriptive methodology and utilizes a scientometric approach. The statistical population consists of articles indexed in the Scopus database from 1990 to 2021. Data were extracted from this database and analyzed using V.O.S. Viewer and X software. During the search, the advanced search method of the Scopus database was employed, and the keywords "bibliotherapy", "book therapy", "reading therapy", "literature therapy" and "reading as therapy" were extracted from the titles, abstracts, and keywords of specialized texts and articles in the field of bibliotherapy. The total number of retrieved documents was 1,376. Due to time constraints and the type of documents, 985 articles were selected, resulting in 109 keywords that were subsequently reviewed using VOS Viewer software. These keywords were then entered into Excel for analysis and further review.

Findings: In this study reveal that a thesaurus network of articles in the field of bibliotherapy was constructed, identifying the most effective topics as well as new and significant areas of interest within this discipline. The most frequently occurring term in this thesaurus network is the chosen subject area, the prominence and recurrence of this term within the network is quite significant. The most impactful topics in this field can be inferred from the citation counts of relevant articles, indicating that "depression" and "child anxiety disorder" are two of the most critical subjects in this domain. The number of articles in this field has been steadily increasing, although the process has been slow and inconsistent. Recent topics explored in the area of bibliotherapy include resilience and creative bibliotherapy. To highlight the most significant topics in this field, two methods can be employed:

<https://apsss.qom.ac.ir/>

Cite this article: MoJiri, A., Haji Zeinolabedini, M. & Asnafi, A.R. (2024). Thematic Mapping and Analysis of Bibliotherapy Articles in the Scopus Database. *Applied Scientometric Studies*, 1(2), p. 7-28.

Received: 2024-03-24 ; **Revised:** 2024-04-26 ; **Accepted:** 2024-05-11 ; **Published online:** 2024-05-18

© The Author(s).

Article type: Research Article

Published by: University of Qom.

assessing the degree of connection between topics and identifying the most frequently used words. Both methods yielded similar results, which included bibliotherapy and self-help.

Conclusion: In this study reveal that a thesaurus network of articles in the field of bibliotherapy was constructed, identifying the most effective topics as well as new and significant areas of interest within this discipline. The most frequently occurring term in this thesaurus network is the chosen subject area, the prominence and recurrence of this term within the network is quite significant. The most impactful topics in this field can be inferred from the citation counts of relevant articles, indicating that "depression" and "child anxiety disorder" are two of the most critical subjects in this domain. The number of articles in this field has been steadily increasing, although the process has been slow and inconsistent. Recent topics explored in the area of bibliotherapy include resilience and creative bibliotherapy. To highlight the most significant topics in this field, two methods can be employed: assessing the degree of connection between topics and identifying the most frequently used words. Both methods yielded similar results, which included bibliotherapy and self-help.

Keywords: Bibliotherapy, Thematic analysis, Co-word network, Scopus database, VOSViewer Software.

ترسیم و تحلیل موضوعی مقالات حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس

آرام مجیری

کارشناسی ارشد، گروه مدیریت اطلاعات، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
aram.mojiri76@gmail.com

محسن حاجی زین‌العابدینی

استادیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. m_zabedini@sbu.ac.ir

امیررضا اصنافی

دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. a_asnafi@sbu.ac.ir

چکیده

هدف: کتاب‌درمانی یکی از روش‌های حل مشکلات روحی و روانی است که در شش مرحله شناسایی، انتخاب نوشتار، تهیه مطالب خواندنی، شبیه‌سازی، پالایش و کسب بینش به درمانگر کمک می‌کند. از جمله مزیت‌های کتاب‌درمانی نسبت به سایر روش‌ها می‌توان به فراگیر بودن، فنی در اختیار سایر تکنیک‌ها، اقتصادی بودن، ارائه اطلاعات در زمان محدود، استفاده از حواس چندگانه و... اشاره کرد. در این راستا، هدف پژوهش حاضر ترسیم و تحلیل موضوعی مقالات حوزه کتاب‌درمانی نمایه شده در پایگاه اسکوپوس است.

روش: این پژوهش از نوع توصیفی بوده و با رویکرد علم‌سنجی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل مقالات نمایه شده در پایگاه اسکوپوس بین سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۱ می‌باشد. داده‌ها از این پایگاه استخراج و در نرم‌افزار وی. او. اس. ویور و اکس تجزیه و تحلیل شدند. در حین جستجو، از روش جستجوی پیشرفته پایگاه اسکوپوس استفاده شد و کلیدواژه‌های "bibliotherapy" و "book therapy" و "reading therapy" و "literature therapy" و "reading as therapy" از عنوان، چکیده و کلمات کلیدی متون و مقالات تخصصی در زمینه کتاب‌درمانی استخراج شدند. تعداد اسناد بازبایی شده ۱۳۷۶ مورد بود. با محدودیت‌های زمانی و نوع سند، ۹۸۵ مقاله انتخاب و در نهایت ۱۰۹ کلیدواژه باقی ماند که بعد از بررسی در نرم‌افزار وی. او. اس. ویور، وارد نرم‌افزار اکسل شده و داده‌ها مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها: در این پژوهش شبکه هم‌واژگانی مقالات حوزه کتاب‌درمانی ترسیم شده و موثرترین موضوعات این حوزه و موضوعات جدید و مهم آن مشخص شدند. رایج‌ترین کلمه در این شبکه هم‌واژگانی، کتاب‌درمانی است که با توجه به حوزه موضوعی انتخابی، تکرار و اهمیت این واژه در شبکه دور از ذهن نیست. به موثرترین موضوعات این حوزه از تعداد استنادات

استناد به این مقاله: مجیری، آرام؛ حاجی زین‌العابدینی، محسن؛ اصنافی، امیررضا (۱۴۰۳). ترسیم و تحلیل موضوعی مقالات حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس. *مطالعات کاربردی علم‌سنجی*، (۲)، ص ۷-۲۸.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۰۵؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۲/۰۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۲۹؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۰۴/۰۲

© نویسنندگان. نوع مقاله: پژوهشی. ناشر: دانشگاه قم

مقالات در این زمینه می‌توان به آن پی برد که «افسردگی» و «اختلال اضطراب کودکان» دو مورد از موثرترین موضوعات این حوزه هستند. رشد مقالات نیز در این حوزه رو به افزایش بوده، اما این روند به کندی و نامنظم صورت گرفته است. همچنین موضوعاتی که اخیراً بر روی آن در حوزه کتاب‌درمانی کار شده شامل تاب‌آوری و کتاب‌درمانی خلاق است. برای نشان دادن مهم‌ترین موضوعات موجود در این زمینه، می‌توان از دو روش میزان ارتباط موضوع با سایر موضوعات و تعیین پرکاربردترین کلمات استفاده کرد که نتایج یکسانی در هر دو روش به دست آمد و شامل کتاب‌درمانی و خودیاری بود.

نتیجه‌گیری: نتایج نشان می‌دهد که بین کتاب‌درمانی و خودیاری و افسردگی ارتباط قوی وجود دارد. همچنین با توجه به نتایج بدست آمده از این پژوهش می‌توان گفت که کتاب‌درمانی با حوزه روانشناسی ارتباط و نزدیکی زیادی دارد و نتایج مثبت کتاب‌درمانی در حوزه روانشناسی قابل مشاهده است. در نتیجه پژوهشگران و متخصصین حوزه روانشناسی می‌توانند از کتاب‌درمانی به عنوان یک روش درمانی و یا به صورت مکمل استفاده کنند تا شاهد پژوهش‌های بهتر و قوی‌تری در پیوند بین این دو حوزه باشیم.

کلیدواژه‌ها: کتاب‌درمانی، پایگاه اسکوپوس، علم‌سنجی، تولیدات علمی، روانشناسی.

۱. مقدمه

قلمرو دانشی حوزه کتاب‌درمانی یکی از اجزای مهم نظام سلامت محسوب می‌شود که به عنوان یکی از روش‌های درمانی، کارایی آن در درمان اثبات شده است (Floyd & et al., 2004). با توجه به تعاریف متعددی که برای کتاب‌درمانی وجود دارد، به نظر می‌رسد کامل‌ترین و جامع‌ترین تعریف آن به این صورت است: کتاب‌درمانی یعنی استفاده از مواد خواندنی برگزیده به‌عنوان مکمل درمان در پزشکی و روان‌شناسی بالینی و نیز راهنمایی در حل مشکلات شخصی به‌وسیله مطالعه هدفدار. این تعریف دو جنبه کتاب‌درمانی را نشان می‌دهد؛ نخست علم کتاب‌درمانی که در آن رابطه میان مطالعه، پزشکی و روان‌شناسی بالینی بررسی می‌شود و تا زمانی که بیمار به دلیل مراقبت‌های پزشکی در مراکز درمانی تحت مداوا است، این جنبه کاربرد دارد. همچنین جنبه علمی کتاب‌درمانی نیز به مشارکت گسترده کتابدار پزشکی و گروه درمانگر اشاره دارد. دوم، هنر کتاب‌درمانی که در آن افراد دیگری غیر از کتابدار پزشکی مثل کتابداران کتابخانه‌های عمومی، کتابداران مدارس، مشاوران، مددکاران اجتماعی و دیگر افراد علاقه‌مند به حل مشکلات شخصی دیگران، فردی را که از مرکز درمانی به محیط عادی اجتماع برگشته، یاری کرده و از هنر کتاب‌درمانی جهت ادامه درمان وی استفاده می‌کنند (Brown, 1975).

کتاب‌درمانی را می‌توان در شش مرحله شناسایی، انتخاب نوشتار، ارائه مواد خواندنی، همانندسازی، پالایش (تخلیه هیجانی) و کسب بینش تعریف کرد که در مرحله اول نیازهای درمان‌جو (هیجانات، ترس‌ها، اضطراب‌ها و غیره) شناسایی شده و در مرحله دوم کتاب‌های مناسب براساس مسائل او انتخاب می‌شود، در مرحله سوم و زمانی که شرایط برای ارائه کتاب یا هر ماده خواندنی دیگر که برای فرد مناسب باشد، ماده خواندنی به وی ارائه می‌شود. مرحله همانندسازی زمانی رخ می‌دهد که خواننده خود را با شخصیت یا شرایطی خاص در کتاب پیوند دهد. در مرحله پالایش، درمان‌جویان به‌صورت شفاهی از طریق شرکت در بحث‌ها چه به‌صورت نوشتاری و یا شیوه‌های هنری، به تخلیه هیجانی خود می‌پردازند. کسب بینش زمانی اتفاق می‌افتد که مددجو به فهم بهتری از شرایط خود، بعد از همانندسازی و پالایش روانی رسیده باشد و به او کمک می‌کند تا بتواند راه‌حل‌های جدیدی برای حل مسائل خود پیدا کند (Pardeck & Pardeck, 1984).

کتاب‌درمانی راهی برای رشد عاطفی و شخصیتی انسان است و سلامت روان او را تضمین می‌کند و می‌تواند به انسان‌ها کمک کند تا با مشکلات کنار آمده و برای برطرف کردن آن‌ها راه‌حل پیدا کنند. با این روش به ظاهر ساده، می‌توان با مشکلاتی چون جدایی و دوری، بیماری، مرگ، فقر، ناتوانی جسمی، از خود بیگانگی، سوانح و جنگ کنار آمد و رنج ناشی از آن‌ها را کمتر کرد (محسن‌تبار،

۱۳۹۰؛ طاهری، ۱۳۸۸). اگرچه کلیه روش‌های روان‌درمانی سعی دارند به مددجویان کمک کنند تا آنچنان از توانایی‌های لازم برخوردار شوند که بتوانند خودشان، مشکلات خود را حل کنند، اما نفس ارتباط درمانگر و مددجو نوعی ارتباط و وابستگی ایجاد می‌کند. البته مشاوران مجرب سعی می‌کنند تا از چنین وابستگی پیشگیری نمایند، اما کتاب‌درمانی در مقیاس بالاتری می‌تواند فرد را مستقل بار آورد. با خواندن کتاب، دانش و مهارت‌های خواننده افزایش می‌یابد و خودانگاره او تغییر می‌کند. او به خود اجازه می‌دهد تا در مسیری یاد گرفته گام بردارد و دست به عمل بزند. گرچه ممکن است در عمل با مشکلاتی روبه‌رو شود، اما چنانچه به خواندن کتاب عادت کرده باشد، راه‌حل غلبه بر مشکلات جدید را نیز فرا خواهد گرفت. این نکته را هم باید اضافه کرد که برخورد با مشکلات در واقع، افزایش تجربه‌های قبلی است و شناخت و آگاهی فرد را از سطح به عمق و از ذهنیت به فعلیت می‌برد. حتی در بین مددجویان که دچار بیماری یا گرایش به بیماری بوده‌اند، افرادی دیده شده است که پس از چند جلسه مشاوره و خواندن کتاب‌های مناسب توصیه شده، علاقه‌مند به درمان اطرافیان شده و به آنان توصیه‌هایی کرده و دستورالعمل‌هایی داده‌اند. این خود تأثیر کتاب‌درمانی و اعتقاد مددجویان به آن را نشان می‌دهد (Bilsker & et al., 2007).

با پیشرفت روزافزون کاربرد پایگاه داده‌ها، حجم داده‌های ثبت شده رو به فزونی است. در این میان، سازمان‌هایی موفق هستند که بتوانند حداقل ۷٪ داده‌هایشان را تحلیل کنند. همچنین ارزیابی و بررسی تولیدات علمی می‌تواند به محققان کمک کند تا با شکاف‌های علمی موجود آشنا شوند، افراد معتبر در این حوزه را شناسایی و موضوعات پژوهشی خود را با دید بازتر و وسیع‌تری مورد بررسی قرار دهند. شاخص‌های علمی-پژوهشی، جایگاه کشورها را تعیین می‌کند. در واقع علم و پژوهش نشان‌دهنده قدرت است. در نتیجه فاصله بین کشورها و جایگاه کشورها از نظر تأثیرگذاری و مقبولیت به نسبت سطح علمی و پژوهش‌ها، تعیین می‌شود. همین‌طور توسعه مرزهای علم و دانش تأثیر مستقیمی بر روی رشد اقتصادی کشور دارد (مسگرپور و همکاران، ۱۳۸۸؛ Fayad & et al., 1996).

علاوه بر این، یکی از کارآمدترین شیوه‌های بررسی وضعیت کلی پژوهش، استفاده از مطالعات علم‌سنجی است و علم‌سنجی، علم اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل فعالیت‌های مکتوب علمی است (زمانی و همکاران، ۱۳۸۷). حوزه علم‌سنجی در جهت تسهیل دسترسی به اطلاعات و کمک به جستجوگران دانش از طریق پردازش، استخراج و مرتب‌سازی اطلاعات، به ترسیم ساختار فکری دانش می‌پردازد و با هدف بررسی ساختار دانش در حوزه‌های علمی، از روش‌ها و فنون مختلف مانند هم‌استنادی، هم‌واژگانی و هم‌نویسندگی، امکان تحلیل مسیریابی و نمایش دانش را فراهم می‌کند (نوروزی چاکلی، ۱۳۹۱). تحلیل هم‌واژگانی نیز یکی از روش‌های علم‌سنجی بوده و بر این فرض

استوار است که کاربرد واژه‌های مشترک در دو یا چند متن، حاکی از نزدیکی آن متون به یکدیگر است. این روش ابزار قدرتمندی در ردیابی علوم بوده و به واسطه آن می‌توان ساختار، مفاهیم و مؤلفه‌های حوزه‌های علمی را شناسایی و برای آن سیاست‌گذاری کرد. با این روش می‌توان الگوها و رویدادهای مفهومی، ساختار علمی، شبکه مفهومی، روابط سلسله‌مراتبی مفاهیم و مقولات مفهومی را کشف و ترسیم نمود؛ در نتیجه ردیابی توسعه و پیشرفت حوزه‌های علمی ممکن خواهد شد (احمدی و عصاره، ۱۳۹۶).

با توجه به آنچه که در مورد اهمیت کتاب‌درمانی و کاربرد علم‌سنجی گفته شد، می‌توان به این نتیجه رسید که یکی از کارآمدترین شیوه‌های انجام پژوهش حاضر، استفاده از مطالعات علم‌سنجی با بررسی مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات علمی در حوزه کتاب‌درمانی است. این کار به برنامه‌ریزان، سیاستگذاران و محققان کمک می‌کند تا به شناخت و ارزیابی وضعیت پژوهشی برسند. همچنین تحلیل و بررسی مقالات حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس، به شناسایی الگوها، روندها و تحولات موضوعی این حوزه کمک کرده و ضرورت مطالعه اثربخشی و اثرگذاری کتاب‌درمانی را بر سلامت روانی و روان‌شناختی افراد نمایان می‌سازد. علاوه بر این، آشکارسازی روابط مفهومی و معنایی در مطالعات این حوزه با استفاده از روش‌هایی مانند تحلیل هم‌واژگانی می‌تواند به این حوزه و پیشبرد آن کمک کند و نتایج حاصل از آن می‌تواند اطلاعات مورد نیاز انجام تحقیقات آتی را تأمین نموده و نقشه راهی برای پژوهشگران برای اولویت‌بندی تحقیقاتی شود.

در این راستا، پژوهش حاضر درصدد است با ترسیم و تحلیل موضوعی مقالات حوزه کتاب‌درمانی، موضوعات مهم، موثر و جدید آن را شناسایی کند و به میزان اهمیتی که طی سال‌های مختلف با تعداد انتشار مقالات به آن نشان داده‌اند، برسد. بنابراین، هدف این پژوهش، ترسیم و تحلیل موضوعی مقالات حوزه کتاب‌درمانی که بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ در پایگاه اسکوپوس^۱ نمایه شده‌اند، است. در این راستا، سوال‌های پژوهش به شرح زیر است:

- ۱) شبکه هم‌واژگانی مقالات حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس چگونه است؟
- ۲) مؤثرترین موضوعات حوزه کتاب‌درمانی کدامند؟
- ۳) توزیع فراوانی مقالات علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۱ چگونه است؟
- ۴) موضوعات جدید موجود در حوزه کتاب‌درمانی کدامند؟
- ۵) موضوعات مهم در حوزه کتاب‌درمانی کدامند؟

۲. چارچوب نظری

در علم‌سنجی، ارتباطات علمی و شیوه‌های تولید، اشاعه و بهره‌گیری از اطلاعات علمی به روش غیرمستقیم و با بررسی منابع و مآخذ آنها ارزیابی و سنجش می‌شود. همچنین مطالعات علم‌سنجی در جستجوی پاسخ به این سوال اساسی است که تحولات علمی چگونه صورت می‌گیرد و مسیری که هر رشته علمی طی می‌کند، به چه صورت است؟ (حری و همکاران، ۱۳۹۲). در چرخه تولید علم، پژوهش‌های جدید بر مبنای پژوهش‌های پیشین شکل می‌گیرند. این در حالی است که به واسطه تاثیر عواملی چون رشد فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، گسترش دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی، افزایش پژوهشگران، رشد همکاری‌های علمی و غیره، آثار علمی به طور فزاینده‌ای افزایش یافته‌اند و امکان بررسی و مطالعه تمامی آثار منتشر شده حتی در یک حوزه فرعی، برای پژوهشگران آن حوزه مقدور نیست. بنابراین نیاز است برجسته‌ترین آثار علمی، پژوهشگران، دانشگاه‌ها و مراکز علمی و کشورها در حوزه‌های مختلف شناسایی و به جامعه علمی معرفی شوند. مطالعات علم‌سنجی بخشی از مطالعات حوزه علم اطلاعات است که امکان شناسایی این عناصر کلیدی و هسته را در شبکه علمی فراهم می‌آورد. علم‌سنجی از طریق هم‌تألفی و رخداد واژگانی که در چارچوب تحلیل شبکه اجتماعی انجام می‌گیرد، قادر به شناسایی پژوهشگران، سازمان‌ها، کشورها و موضوعات هسته است (خلیلی و محمدی، ۱۴۰۰).

امری بدیهی است که پیشرفت علمی در هر حوزه‌ای را مدیون تلاش‌های محققان و آثار علمی گذشتگان دانسته و دانشمندان در هر حوزه‌ای به منظور دیدن فراسوی دانش در حوزه تخصصی خود، آثار اصیل پیشین را مرور نموده و با اتکاء به گذشته علم، آینده علمی حوزه تخصصی خود را پیش برند، تا به درک و نمایی کلی از چارچوب علمی حوزه مورد نظر دست یابند (سهیلی و همکاران، ۱۳۹۴).

۳. پیشینه پژوهش

خوئینی و همکاران (۱۴۰۱)، در پژوهشی به تحلیل هم‌واژگانی برونادهای علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه وب‌آوساینس پرداختند. روش پژوهش کتابخانه‌ای و تحلیل شبکه بوده و جامعه آماری آن شامل همه مدارک نمایه شده در پایگاه وب‌آوساینس در حوزه موضوعی کتاب‌درمانی طی بازه زمانی ۱۹۷۵ تا ۲۰۲۰ بود. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار VOSviewer، Netdraw، UciNet، Pajek و Excel تحلیل شدند. نتایج حاکی از آن است که تولیدات علمی حوزه کتاب‌درمانی نرخ رشد مناسبی ندارند و نرخ رشد کل تولیدات علمی این حوزه برابر با ۳ درصد بود. حوزه «روانشناسی» با تولید ۴۹ درصد از مطالعات کتاب‌درمانی، به عنوان فعال‌ترین حوزه شناخته شد. از

مطالعه شبکه هم‌واژگانی شش خوشه موضوعی شناسایی شد که خوشه «کتاب‌درمانی برای کودکان» با فراوانی ۱۰۱۳ کلیدواژه، به عنوان بزرگ‌ترین خوشه حوزه کتاب‌درمانی شناخته شد و کلیدواژه «کتاب‌درمانی» با ۵۴۳ فراوانی، پرتکرارترین کلیدواژه بود. کلیدواژه‌های «کتاب‌درمانی» و «افسردگی» با ۱۵۳ رخداد، دارای بیشترین هم‌رخدادی بودند. چگالی شبکه برابر با ۱/۲۶ بدست آمد. همچنین کلیدواژه‌های «کتاب‌درمانی، افسردگی و خودیاری» به ترتیب دارای بیشترین مرکزیت رتبه، مرکزیت بینابینی، و مرکزیت نزدیکی بودند. با توجه به نتایج این پژوهش می‌توان گفت، روند مطالعات در زمینه کتاب‌درمانی ضعیف بوده و حوزه‌های پزشکی چندان توجهی به بکارگیری آن در درمان بیماری‌ها نداشته‌اند. بنابراین، لازم است سیاستگذاران حوزه سلامت، برنامه‌ریزی‌های لازم را برای بهبود و تقویت مطالعات کتاب‌درمانی در تمامی حوزه‌ها اتخاذ نمایند.

خاصه و همکاران (۱۴۰۰) نیز در پژوهشی به تحلیل علم‌سنجی و دیداری‌سازی برونداد علمی «فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی» طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۷ پرداختند. یافته‌ها نشان داد که توزیع جغرافیایی مؤسسات تولیدکننده و وضعیت نویسندگان پرکار از نظر تولید مقاله و اثرگذار به لحاظ دریافت استناد و شاخص اچ ایندکس، در این فصلنامه مناسب بود. الگوی تألیف گروهی و مرکزیت‌های رتبه، بینابینی و نزدیکی نویسندگان حاکی از تعامل مؤثر پژوهشگران در نگارش آثار است. تحلیل هم‌رخدادی کلیدواژگان پربسامد نشان‌دهنده توجه به مباحث جدید حوزه و مسائل مهم کتابخانه‌ها بود. خوشه‌های موضوعی ترسیم شده هم نشان از برجسته بودن موضوع علم‌سنجی و سازمان‌دهی دانش و مسائل مرتبط با مدیریت کتابخانه‌ها داشت. هرچند فصلنامه توانسته است به‌ویژه در حوزه کتابخانه‌ها و اطلاع‌رسانی اثرگذار باشد، اما لازم است با دسترس‌پذیر شدن بیشتر در نظر گرفتن تمهیدات دیگری، نسبت کل استناد به مقاله را افزایش دهد و سهم موضوعات نوپدید در تدوین مقالات آن بیشتر شود.

محمدلو و بتولی (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان «مطالعه علم‌سنجی و تحلیل محتوای تولیدات علمی با موضوع سلب اعتبار مقالات در پایگاه استنادی اسکوپوس»، نشان دادند که افزایش قابل ملاحظه‌ای در تعداد مقالات از سال ۲۰۱۴ به بعد رخ داده است. ۱۵۹ نویسنده از ۳۶ کشور و ۱۶۰ دانشگاه / سازمان در نگارش این مقالات مشارکت داشتند.

کرم‌بخش و ثالثی (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «مروری بر تولیدات علمی ایران در حوزه روانشناسی و روان‌پزشکی نظامی براساس پایگاه داده scopus: یک مطالعه علم‌سنجی تا سال ۲۰۱۸»، نشان دادند که تولیدات روانشناسی و روان‌پزشکی نظامی در دنیا ۹۱۲۲۳ مورد بوده که آمریکا با تولید ۱۱۹۲۱ مورد رتبه اول و انگلستان با ۹۹۲۷ مورد در جایگاه دوم قرار دارد و سهم ایران نیز ۹۲۷ مورد

(رتبه ۲۱) است. بهترین دانشگاه در ایران در این حوزه دانشگاه علوم پزشکی بقیه‌الله با انتشار ۱۹ مقاله و بیشترین سهم در پذیرش و انتشار مقالات در بین مجلات مربوط به مجله «طب نظامی» با انتشار ۹۱ مقاله است. همچنین بیشترین ارجاع به مقالات این حوزه مربوط به مقاله چاپ شده در مجله *toxicology and pharmacology clinical and Basic* در سال ۱۷۷۱ میلادی است.

مکی‌زاده و همکاران (۱۳۹۵) در حوزه درمان افسردگی، پژوهشی با استفاده از تحلیل هم‌رخدادی واژگان و فن تحلیل شبکه، و با هدف کشف زمینه‌های موضوعی پرکاربرد و نوظهور این حوزه انجام دادند. نتایج نشان داد که در حوزه درمان افسردگی، دو حوزه دارودرمانی و روانشناسی پرکاربردترین موضوعات هستند.

کوشا و ثلوال^۱ (۲۰۲۰) در پژوهشی به بررسی و ارزیابی انتشارات کوید ۱۹ در پایگاه اطلاعاتی و شاخص‌های تاثیر، نقل قول‌ها، خوانندگان، توییت‌ها، اخبار، فیس‌بوک، پست‌های ردیت^۲ طی ۲۱ مارس تا ۱۸ آوریل ۲۰۲۰ پرداختند. نتایج نشان‌دهنده افزایش سریع حجم تحقیقات به خصوص از طریق گوگل اسکالر و دایمنشنز^۳؛ و کمتر از طریق اسکوپوس، وب آف ساینس و پابمد بود. به نظر می‌رسد بین مقالات به اشتراک گذاشته شده در وب اجتماعی و شمارش استناد همگرایی زیادی وجود داشته باشد. به طور خاص مقالاتی که در روز اول نمایه شده‌اند، بسیار توییت می‌شوند، احتمالاً سه هفته بعد بسیار خوانده می‌شوند و نسبتاً بسیار مورد استناد قرار می‌گیرند.

کوکسیا و وانگ^۴ (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان «تکامل و همگرایی الگوها، همکاری‌های بین‌المللی» به ارزیابی مقالات مربوط به همکاری‌های علمی ۱۱ کشور پیشرو در همکاری علمی در ۷ رشته نجوم، فیزیک، ریاضیات، شیمی، زیست‌شناسی، پزشکی بالینی و مهندسی فناوری طی سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۱۲ از طریق پایگاه بنیاد ملی علم پرداختند. به عقیده آن‌ها، همکاری بین‌المللی به یک ویژگی مشترک در تولید تحقیقات علمی تبدیل شده است. ۱۱ کشور پیشرو در همکاری‌های علمی بین‌المللی شامل ایالات متحده آمریکا، انگلستان، آلمان، فرانسه، ایتالیا، کانادا، استرالیا، نیوزلند، آفریقای جنوبی، اسرائیل و سوئد ۶۵ درصد همکاری‌های بین‌المللی را به خود اختصاص داده‌اند.

زینس^۵ (۲۰۰۷) در پژوهشی با عنوان «نقشه دانش علم اطلاعات»، با استفاده از تکنیک دلفی،

1. Kousha & Thelwall
2. Redit
3. Dimensions
4. Coccia & Wang
5. Zins

به ترسیم نقشه دانش این حوزه با کمک ۵۷ پژوهشگر پیشرو در این حوزه از ۱۶ کشور جهان پرداخت. از بحث پنبلی به منظور واکاوی مقوله‌ها استفاده شد و در نهایت ۱۰ مقوله اصلی شامل سازمان‌ها، منابع، کارکنان دانش، محتواها، عملکردها، کارکردها و فرآیندها، فناوری‌ها، محیط‌ها، سازمان‌ها و در نهایت کاربران بدست آمد.

همچنین لی و سگو^۱ (۲۰۱۲) با استفاده از فن متن‌کاوی، به ترسیم نقشه دانش حوزه یادگیری الکترونیکی پرداخته و در نهایت یک نقشه موضوعی دانش براساس رتبه‌بندی جفت‌های کلیدواژه‌ها بر طبق میزان حضور در جملات و نیز تعداد کلمات در جملات ترسیم شد.

بررسی پیشینه پژوهش حاضر حاکی از آن است که علی‌رغم اینکه تعداد زیادی پژوهش وجود دارد که با استفاده از تکنیک‌های مختلف علم‌سنجی و متن‌کاوی در سایر حوزه‌ها انجام شده‌اند؛ اما تنها یک پژوهش ایرانی به تحلیل هم‌واژگانی برون‌دادهای علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه وب‌آساینس با روش‌های کتابخانه‌ای و تحلیل شبکه پرداخته (خوئینی و همکاران، ۱۴۰۱)، و یک پژوهش خارجی نیز با به‌کارگیری چنین روش‌هایی، مطالعات و موضوعات کتاب‌درمانی را مورد بررسی قرار داده و به واژگان پرکاربرد در حوزه کتاب‌درمانی اشاره نموده است (سرولیناتی^۲ و همکاران، ۲۰۱۸). حتی مطالعه‌ای که از روش‌های کیفی نظام‌مند برای مرور همه‌جانبه این ادبیات بهره برده باشد نیز در بین پژوهش‌های پیشین یافت نشد. از سوی دیگر پژوهشی هم که به ترسیم و تحلیل موضوعی مقالات حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس پرداخته باشد، مشاهده نگردید.

۴. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی بوده و با رویکرد علم‌سنجی انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه مقالات نمایه شده در پایگاه اسکوپوس با موضوع کتاب‌درمانی طی سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۱ است، که در تاریخ ۲۰۲۲/۰۸/۲۱ اطلاعات مورد نیاز از این پایگاه استخراج شده و داده‌ها در نرم‌افزار وی.او.اس. ویور^۳ و اکسل^۴ تحلیل و بررسی شدند. روش کار به این صورت بود که در زمان جستجو از روش جستجوی پیشرفته پایگاه اسکوپوس استفاده شد و کلیدواژگان "bibliotherapy" و "book therapy" و "reading therapy" و "literature therapy" و

1. Lee & Segev
2. Surulinathi
3. VOSviewer
4. Excel

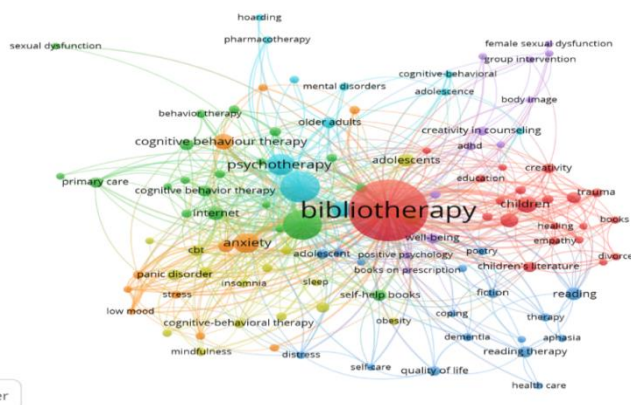
"reading as therapy" که با دقت از متون تخصصی و مقالات حوزه کتاب‌درمانی استخراج گردیده و مورد تایید متخصصین حوزه کتاب‌درمانی قرار گرفته بودند (خوئینی و همکاران، ۱۴۰۱). در عنوان، چکیده و کلیدواژگان جستجو شدند.

تعداد مدارک بازیابی شده ۱۳۷۶ مدرک بود که با محدودیتی که در بازه زمانی ۱۹۹۰-۲۰۲۱ و نوع مدرک (Article- review) گذاشته شد، در نهایت ۹۸۵ مقاله باقی ماند و اطلاعات این مقالات از پایگاه اسکوپوس با فرمت (csv) در یک نوبت بارگیری شدند. برای ترسیم و تحلیل موضوعی واژگان، داده‌ها ابتدا وارد نرم‌افزار وی.او.اس. ویور شدند. با قرار دادن حد آستانه روی عدد ۴ و حذف برخی از واژگانی که مربوط به روش پژوهش بودند و در این پژوهش موردنیاز نبودند، در نهایت ۱۰۹ کلیدواژه باقی ماند که بعد از بررسی در این نرم‌افزار، وارد نرم‌افزار اکسل شده و داده‌ها مورد تحلیل و بررسی قرار گرفتند.

۵. یافته‌های پژوهش

سوال اول: شبکه هم‌واژگانی مقالات حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس به چه صورتی است؟

همان‌طور که در شکل (۱) مشاهده می‌شود، گره نشان‌دهنده کلیدواژگان و پیوندها نشان‌دهنده ارتباطات بین واژگان هستند؛ که به طور کلی شبکه هم‌واژگانی را ایجاد می‌کنند. هرچه ارتباط بین موضوعات بیشتر باشد، پیوند بین آن‌ها پررنگ‌تر و به هم نزدیک‌تر است. همچنین هرچه اهمیت یک واژه در شبکه بیشتر باشد، اندازه گره‌ها بزرگ‌تر نشان داده می‌شوند؛ بنابراین، مهم‌ترین و پرتکرارترین واژه در این شبکه bibliotherapy یا همان کتاب‌درمانی است که باتوجه به حوزه موضوعی انتخابی، تکرار و اهمیت این واژه در شبکه دور از ذهن نیست. در این شبکه هم‌واژگانی تعداد هفت خوشه وجود دارد که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین خوشه، اولین است و مهم‌ترین موضوعات موجود در مقالات مجموعه را شامل می‌شود، زیرا اغلب مهم‌ترین موضوعات در اولین خوشه قرار می‌گیرند. هر یک از این خوشه‌ها نشان‌دهنده یک حیطه موضوعی خاص در این زمینه هستند؛ و بیشترین میزان بسامد هر واژه در هر خوشه پرکاربردترین واژه آن و به عبارتی نماینده آن خوشه است. پس، حوزه کتاب‌درمانی شامل ۷ حیطه موضوعی خاص است که نماینده هر کدام از این خوشه‌ها باتوجه به تحلیل‌های انجام شده در نرم‌افزار اکسل و وی.او.اس. ویور عبارتند از: کتاب‌درمانی کودکان، کتاب‌درمانی شناختی- رفتاری، کتاب درمانی خلاق، کتاب‌درمانی خودیار، خوشه روانشناسی مثبت، خوشه افسردگی، و خوشه اضطراب.

شکل ۱- شبکه هم‌واژگانی مقالات حوزه کتاب‌درمانی طی سال‌های ۱۹۹۰ - ۲۰۲۱ در پایگاه اسکوپوس

سوال دوم: مؤثرترین موضوعات حوزه کتاب‌درمانی کدامند؟

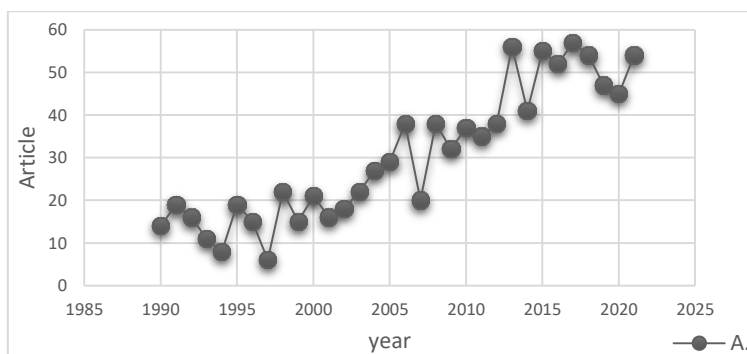
برای پاسخ به این پرسش باید به تعداد دفعاتی که به یک مقاله استناد شده و آن موضوع در آن مقاله وجود داشته، توجه کرد. به عبارتی، پراستنادترین کلمه، مؤثرترین موضوع را در مجموعه نشان می‌دهد. زمانی که متوسط میزان استناد یک واژه نسبت به واژگان دیگر بیشتر باشد، به این معناست که در مقالات زیادی به آن موضوع پرداخته شده؛ پس می‌توان به این نتیجه رسید که بیشترین کار در حوزه مورد نظر بر روی آن موضوعات انجام شده است. جدول (۱) ۱۰ مورد از پر استنادترین واژگان و پرکارترین موضوعات را نشان می‌دهد که پنج مورد از مؤثرترین موضوعات در حوزه کتاب‌درمانی که باتوجه به متوسط میزان استناد مقالات تعیین شده است، عبارتند از: اختلال افسردگی، اضطراب کودک، تکنیک‌های خودیاری، درمان شناختی-رفتاری، و خودیاری هدایت‌شونده.

جدول ۱ - مؤثرترین موضوعات حوزه کتاب‌درمانی

ردیف	کلیدواژه انگلیسی	کلیدواژه فارسی	متوسط میزان استنادات
۱	major depressive disorder	اختلال افسردگی	۱۰۳,۴
۲	child anxiety	اضطراب کودک	۱۰۲
۳	self-help techniques	تکنیک‌های خودیاری	۹۹
۴	cognitive behavioral therapy	درمان شناختی-رفتاری	۸۳,۹۴۱۲
۵	guided self-help	خودیاری هدایت شده	۶۸
۶	panic disorder	اختلال هراس	۶۴,۰۹۰۹
۷	Insomnia	بی‌خوابی	۵۰,۸۵۷۱
۸	anxiety disorders	اختلالات اضطراب	۴۸,۸۸۸۹
۹	parent training	آموزش والدین	۴۸,۵
۱۰	Stress	استرس	۴۶,۱۴۲۹

سوال سوم: توزیع فراوانی مقالات علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس بین سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۱ چگونه است؟

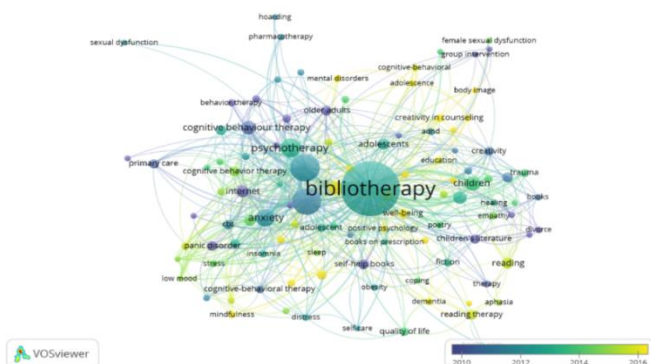
نمودار (۱) روند پژوهش و رشد مقالات حوزه کتاب‌درمانی را نشان می‌دهد. رشد مقالات در این حوزه رو به افزایش بوده، اما این روند به کندی و نامنظم صورت گرفته است. به این معنی که هر روند افزایشی یک روند کاهشی را در پیش داشته است. مجموع مقالات این حوزه طی سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۱ در این پایگاه برابر با ۹۸۵ مورد بوده که از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۱ تعداد مقالات برابر با ۴۸۶ و تعداد مقالات از سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۱ برابر با ۴۹۹ مقاله بوده است؛ که تقریباً می‌توان گفت میزان انتشار مقالات در ده سال اخیر با مقالات سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۱ برابری می‌کند. همچنین کمترین میزان انتشار مربوط به سال ۱۹۹۷ با ۶ مقاله، و بیشترین میزان انتشار مربوط به سال ۲۰۱۷ با ۵۷ مقاله است. بنابراین می‌توان گفت، رشد مناسبی در روند تولید مقالات وجود ندارد، بلکه انتشار مقالات آن با فراز و فرودهایی مواجه بوده است.

نمودار ۱- توزیع فراوانی مقالات علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه اسکوپوس بین سال‌های ۱۹۹۰-۲۰۲۱

سوال چهارم: موضوعات جدید موجود در حوزه کتاب‌درمانی کدامند؟

منظور از موضوعات جدید یک حوزه، آن دسته از موضوعاتی هستند که در مقالاتی که در چند سال اخیر منتشر شده‌اند، بیان شده باشند. به عبارتی، موضوعات جدید و داغ یک حوزه در مقالاتی که به تازگی انتشار یافته‌اند، قرار می‌گیرند؛ که برای یافتن آن‌ها باید به متوسط سال انتشار مقالاتی که آن موضوع را در مقاله خود آورده‌اند، نگاه کرد. برای تعیین این موضوعات می‌توان از دوره اقدام کرد: اول اینکه در نرم‌افزار وی.او.اس. ویور می‌توان با استفاده از گرافی که ایجاد می‌کند، به جدید بودن موضوعات پی برد؛ زیرا در این نرم‌افزار موضوعات از طریق یک طیف رنگ از قدیم به جدید نشان داده می‌شوند.

شکل ۲- موضوعات جدید حوزه کتاب‌درمانی از طریق گراف

در اینجا به دلیل اینکه موضوعات جدید در شکل به طور واضح نشان داده نشده‌اند، از روش دوم که تحلیل داده‌ها در اکسل است، موضوعاتی که متوسط سال انتشارشان از سال ۲۰۱۷ به بعد است، بیان می‌شوند. پنج مورد از جدیدترین موضوعات عبارتند از: تاب‌آوری، کتاب‌درمانی خلاق، تندرستی، سوگ، و درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد.

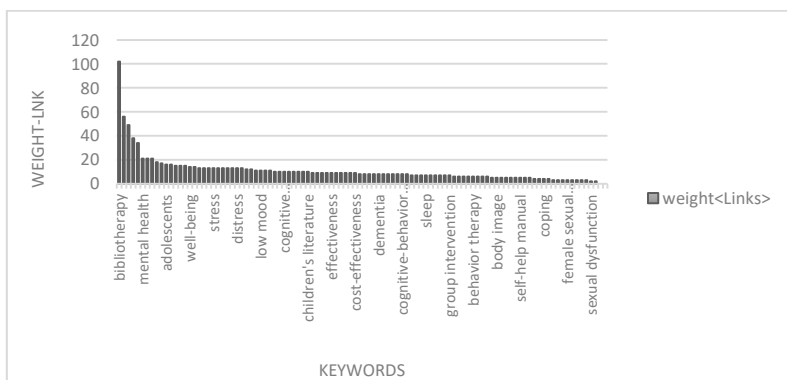
جدول ۲- موضوعات جدید حوزه کتاب‌درمانی

ردیف	کلیدواژه انگلیسی	کلیدواژه فارسی	متوسط سال انتشار
۱	resilience	تاب‌آوری	۲۰۱۹,۱۴۲۹
۲	creative bibliotherapy	کتاب‌درمانی خلاق	۲۰۱۸,۸
۳	well-being	تندرستی	۲۰۱۸,۶
۴	grief	سوگ	۲۰۱۸,۴
۵	acceptance and commitment therapy	درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد	۲۰۱۷,۹
۶	creative writing	نوشتن خلاق	۲۰۱۷,۸
۷	schizophrenia	روان گسیختگی	۲۰۱۷,۲۸۵۷
۸	mental health	سلامت روان	۲۰۱۷,۲۷۲۷
۹	creativity in counseling	خلاقیت در مشاوره	۲۰۱۷,۲۵
۱۰	expressive writing	نگارش رسا	۲۰۱۷,۲۵

سوال پنجم: موضوعات مهم در حوزه کتاب‌درمانی کدامند؟

برای پی بردن به موضوعات مهم در یک حوزه موضوعی، می‌توان از دو روش استفاده کرد. در روش اول از میزان ارتباط یک موضوع با موضوعات دیگر به اهمیت یک موضوع پی برده می‌شود؛ به عبارتی، هرچه ارتباط یک موضوع با موضوعات دیگر بیشتر باشد، اهمیت آن موضوع براساس

هم‌رخدادی را نشان می‌دهد. نمودار (۲) نشان‌دهنده موضوعات مهم براساس ارتباطات هم‌رخدادی موضوعی بوده که از بیشترین به کمترین مرتب شده‌اند. پنج مورد از موضوعات مهم براساس این روش به ترتیب از مهم‌ترین عبارتند از: کتاب‌درمانی، خودیاری، افسردگی، اضطراب، و روان‌درمانی.

نمودار ۲- موضوعات مهم براساس هم‌رخدادی موضوعی

همچنین می‌توان از روش دوم یعنی با استفاده از پرتکرارترین و پریسامدترین واژگان، به موضوعات مهم دست یافت. هرچه بسامد یک موضوع بیشتر باشد، اهمیت آن در شبکه بیشتر می‌شود. در این پژوهش برای بدست آوردن موضوعات مهم، از هر دو روش، واژگان مشابهی بدست آمدند. جدول (۳) موضوعات مهم در حوزه کتاب‌درمانی را با میزان بسامد یا تکرار و میزان ارتباط هم‌رخدادی نشان می‌دهد.

جدول ۳- موضوعات مهم در حوزه کتاب‌درمانی

ردیف	کلیدواژگان انگلیسی	کلیدواژگان فارسی	تعداد ارتباطات هم‌رخدادی موضوعی	تعداد تکرار در مجموعه
۱	bibliotherapy	کتاب‌درمانی	۱۰۲	۳۴۸
۲	self-help	خودیاری	۵۶	۹۰
۳	depression	افسردگی	۴۹	۸۴
۴	anxiety	اضطراب	۳۸	۴۲
۵	psychotherapy	روان‌درمانی	۳۴	۳۸
۶	mental health	سلامت روان	۲۱	۲۲
۷	guided self-help	خودیاری هدایت شده	۲۱	۲۲
۸	children	کودکان	۲۱	۱۸
۹	poetry therapy	شعر درمانی	۱۸	۱۷
۱۰	creativity	خلاقیت	۱۷	۱۶

۶. نتیجه‌گیری

اهمیت کتاب در درمان را می‌توان به دوران باستان نسبت داد که کتابخانه را به‌عنوان «درمانگاه روح» می‌شناختند؛ و به همین دلیل در کتابخانه اسکندریه، به سالن مطالعه «روان» می‌گفتند (بلوچ زراعتکار، ۱۳۸۲). با گذشت زمان نه‌تنها از اهمیت کتاب و کتاب‌خوانی کم نشد که در قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی، کتاب‌درمانی به‌طور وسیعی در اروپا و آمریکا به‌کار گرفته شد؛ به‌گونه‌ای که بنجامین راش^۱، پدر روان‌پزشکی آمریکا، در سال ۱۸۱۵ کتاب خواندن را به‌عنوان بخشی از طرح معالجه بیمار توصیه کرد (پریخ و ناصری، ۱۳۹۰). با پیشرفت این فن و اثرات موفق آن در درمان افراد در سال ۱۹۰۴ میلادی، کتاب‌درمانی جنبه‌ای از کتابداری معرفی شد و اولین همکاری بین کتابداری و روان‌پزشکی در بیمارستان مک‌لین^۲ آغاز شد (زارع فراشبندی و سلیمی، ۱۳۹۳).

ازجمله امتیازات کتاب‌درمانی بر سایر روش‌ها، می‌توان به فراگیر بودن، فنی در اختیار فنون دیگر، اقتصادی بودن، ارائه اطلاعات در زمان محدود، استفاده از چند حس و... اشاره کرد (Bilsker & et al., 2007). کتاب‌درمانی چنانچه به خوبی اجرا گردد، می‌تواند بر بهبود سلامت افراد موثر واقع شده و باعث کاهش شدت علائم جسمانی، اضطراب، افسردگی، و کارکرد اجتماعی افراد شود. از طرفی، کتاب‌درمانی در کنار مزایایی که دارد، راهی برای رشد عاطفی و شخصیت انسان نیز بوده و سلامت روان او را تضمین می‌کند و می‌تواند به انسان‌ها کمک کند تا با مشکلات کنار آیند و برای برطرف کردن آن‌ها راه‌حل پیدا کنند (محسن‌تبار، ۱۳۹۰). با این روش به ظاهر ساده، می‌توان با مشکلات روحی و روانی مختلفی کنار آمد و رنج ناشی از آن‌ها را کمتر کرد.

پس توجه به این حوزه موضوعی و تجزیه و تحلیل آن در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی ضروری است. اما مطالعات انجام شده، کم‌توجهی به آن را نشان می‌دهند؛ به صورتی که در این حوزه موضوعی نسبت به موضوعات دیگر مربوط به این رشته پرونده‌های علمی قابل توجهی وجود ندارد و روند رشد آن به‌کندی و نامنظم صورت می‌گیرد (خوئینی و همکاران، ۱۴۰۱).

طبق شکل (۱)، مهم‌ترین و پرتکرارترین واژه در این شبکه bibliotherapy یا همان کتاب‌درمانی است که با توجه به حوزه موضوعی انتخابی، تکرار و اهمیت این واژه در شبکه دور از ذهن نیست. همچنین بین واژگان کتاب‌درمانی، خودیاری، و افسردگی ارتباط زیادی وجود دارد؛ زیرا طبق شکل (۱) این سه موضوع در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند و پیوند ارتباطی بین دو موضوع با کتاب‌درمانی وسیع است.

1. Benjamin Rush
2. Mclean Hospital

نتایج مربوط به تحلیل هم‌رخدادی واژگان نشان داد که کلیدواژه‌های مهم حوزه کتاب‌درمانی منجر به تشکیل ۷ خوشه گردید؛ که هرکدام از این خوشه‌ها نشان‌دهنده یک حیطه موضوعی خاص در این زمینه هستند. اولین خوشه بزرگ‌ترین و مهم‌ترین خوشه است که مربوط به کتاب‌درمانی کودکان می‌شود و واژگان موجود در این خوشه نیز مانند اضطراب کودکان، حول همین محور قرار دارد.

در این پژوهش مؤثرترین موضوعات این حوزه نیز مشخص شده‌اند که از میزان استناد مقالات این موضوع می‌توان به آن پی برد. دو مورد از مؤثرترین موضوعات شامل اختلال افسردگی و اضطراب کودکان است، که از بیشترین استناد به میزان ۴/۱۰۳ و ۱۰۲ در این مجموعه برخوردار هستند. همچنین این مسئله که در حوزه موضوعی مورد نظر به تازگی بر روی چه موضوعاتی کار انجام شده است، اهمیت دارد و یافتن پاسخ آن علاوه بر آنکه موضوعات داغ آن رشته را نشان می‌دهد، اینکه آن حوزه موضوعی در حال پیشروی به چه سمت و سویی است را هم مشخص می‌کند. باتوجه به بررسی‌های انجام شده، دو مورد از جدیدترین موضوعات که در متوسط سال ۲۰۱۹ و ۲۰۱۸ منتشر شده‌اند، «تاب‌آوری و کتاب‌درمانی خلاق» است.

برای یافتن مهم‌ترین موضوعات در این حوزه از دو روش میزان ارتباطات موضوع با موضوعات دیگر و تعیین پربسامدترین واژگان استفاده شد؛ که در هر دو روش نتایج یکسانی بدست آمد و موضوعات مهم این حوزه را نشان داد. از جمله مهم‌ترین موضوعات حوزه کتاب‌درمانی شامل: کتاب‌درمانی با ۱۰۲ و ۳۴۸، خودیاری با ۵۶ و ۹۰، افسردگی با ۴۹ و ۸۴، و روان‌درمانی با ۳۴ و ۳۸ ارتباط هم‌رخدادی موضوعی و تعداد تکرار در مجموعه هستند.

با توجه به اینکه پژوهش و بررسی‌های بسیاری در سراسر جهان بر روی نشریات و مجلات در حوزه‌های مختلف انجام شده است؛ و بررسی‌هایی که برای مشخص کردن عملکرد تولیدات علمی و مرور فعالیت نشریات برای ارائه پیشنهادهایی در جهت توسعه و بهبود آن نشریات انجام شده، و با توجه به نتایج بدست آمده از این پژوهش می‌توان گفت که کتاب‌درمانی با حوزه روانشناسی ارتباط زیادی دارد و پژوهشگران و متخصصین حوزه روانشناسی از کتاب‌درمانی به عنوان یک روش درمانی و یا به صورت مکمل استفاده می‌کنند.

همچنین با توجه به اینکه یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های انسان‌ها در تمام ادوار تاریخ، سلامت روانی در کنار سلامت جسمانی بوده است، به همین ترتیب توجه به سلامت روان و تأمین آن از نظر فردی و اجتماعی حائز اهمیت بوده و در ایجاد و حفظ جامعه سالم مؤثر است. این اهمیت باعث تدوین و اجرای برنامه‌های متعدد سلامت روان در سه بعد پیشگیری، درمان و توانبخشی می‌شود (آل جمالی و همکاران، ۱۳۹۷).

بررسی مطالعات انجام شده در زمینه کتاب‌درمانی نشان می‌دهد که برای هر جامعه‌ای هر چقدر هم که توسعه یافته باشد، کتاب‌درمانی یکی از مواردی است که آثار عاطفی بر روح و روان افراد بر جای می‌گذارد. از سال ۱۹۰۴ کتاب‌درمانی به عنوان جنبه‌ای از علم اطلاعات و دانش‌شناسی آمریکا شناخته شده و از آن زمان به عنوان بخشی از حرفه علم اطلاعات و دانش‌شناسی مورد استفاده قرار گرفته است (Brown & et al., 2007). با این حال، هنوز در میان بسیاری از گروه‌های روانشناسان، روانپزشکان و یاپزشکان، مقاومت و بی‌میلی برای همکاری با گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی در به حداکثر رساندن نتایج درمان‌هایی مانند کتاب‌درمانی وجود دارد. این مقاومت می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. به ویژه در ایران که موضوع کتاب‌درمانی و جایگاه و کارکرد آن در علوم مرتبط با علم اطلاعات و دانش‌شناسی بسیار مهجور و یا حتی مسکوت مانده است (اکبری‌راد، ۱۳۹۴).

پس با توجه به نزدیکی حوزه کتاب‌درمانی و حوزه روانشناسی و نتایج مثبت آن در حوزه روانشناسی (روغنی و همکاران، ۱۳۹۹؛ زندیان و همکاران، ۱۳۹۷؛ وکیلی‌فرد، ۱۳۹۶؛ احمدیان، ۱۳۹۶؛ میرزاپورطوماج‌آغاچ، ۱۳۸۹؛ بانکی و همکاران، ۱۳۸۸) برای ایجاد ارتباط بهتر بین این دو حوزه پیشنهاداتی داده می‌شود تا شاهد پژوهش‌های بهتر و قوی‌تری در پیوند بین این دو حوزه باشیم. از جمله این پیشنهادات عبارتند از:

۱) تدوین کتاب‌هایی در زمینه کتاب‌درمانی توسط نویسندگان و متخصصان رشته کتابداری و

رشته روان‌شناسی؛

۲) استفاده از کتاب‌درمانی توسط روان‌شناسان و مشاوران برای اختلالات روان‌شناختی؛

۳) ارائه آموزش‌های لازم به روان‌شناسان، مشاوران و کتابداران برای انجام کتاب‌درمانی؛

۴) ارائه سرویس کتاب‌درمانی به مراکز بهزیستی و اورژانس اجتماعی؛

منابع

- آل جمالی، فاطمه؛ پیری، عفت؛ عظیمی شوشتری، راضیه (۱۳۹۷). بررسی جایگاه ذکر خدا در سلامت روان از دیدگاه قرآن. در: مجموعه مقالات انسان، جامعه، سلامت. قم: انتشارات دانشگاه قم، ص ۱۱۷-۱۲۴.
- احمدی، حمید؛ عصاره، فریده (۱۳۹۶). مروری بر کارکردهای تحلیل هم‌واژگانی. *مطالعات ملی کتابداری و سازمان‌دهی اطلاعات*، ۱(۲۸)، ص ۱۴۵-۱۲۵.
- احمدیان، مرضیه (۱۳۹۶). *اثربخشی کتاب‌درمانی بر جرأت‌ورزی دانش‌آموزان ابتدایی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند.
- اکبری‌راد، روناک (۱۳۹۴). *نگرش کادر درمان نسبت به کتاب‌درمانی و تعامل با متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی در فرآیند آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران.
- بانکی، یاسمن؛ میری، شعله؛ اسعدی، سمانه (۱۳۸۸). اثربخشی کتاب‌درمانی گروهی بر میزان اضطراب جدایی و افسردگی در کودکان والدین طلاق‌گرفته. *روانشناسی بالینی و شخصیت*، ۱(۳۷)، ص ۱-۸.
- بلوچ زراعتکار، کیمیا (۱۳۸۲). *تأثیر کتاب‌درمانی بر افسردگی خفیف دانشجویان دختر دانشکده توانبخشی دانشگاه علوم پزشکی ایران در نیمسال دوم تحصیلی ۱۳۸۲-۸۳*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه کتابداری پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران.
- پریخ، مهری؛ ناصری، زهرا (۱۳۹۰). بررسی میزان تأثیر برنامه‌های کتاب‌درمانی بر کاهش پرخاشگری کودکان. *مطالعات ادبیات کودک*، ۱(۱۲)، ص ۳۳-۶۰.
- حری، عباس؛ حاجی‌زین‌العابدینی، محسن؛ عصاره، فریده؛ حیدری، غلامرضا؛ زارع‌فرآیند، فیروزه (۱۳۹۲). *از کتاب‌سنجی تا وب‌سنجی: تحلیلی بر مبانی، دیدگاه‌ها، قواعد و شاخص‌ها*. تهران: انتشارات کتابدار.
- خاصه، علی‌اکبر؛ مختاری، حیدر؛ آقایی، نگس (۱۴۰۰). تحلیل علم‌سنجی و دیداری‌سازی برونداد علمی فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۷. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱(۲۴)، ص ۷۸-۱۱۰.
- خلیلی، لیلیا؛ محمدی، فائقه (۱۴۰۰). تحلیل علم‌سنجی مجلات منتشر شده به زبان انگلیسی در حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی ایران بر اساس داده‌های اسکوپوس. *پژوهشنامه علم‌سنجی*، ۷(۱۴)، ص ۱۹۷-۲۲۰.
- خوئینی، سهیلا؛ نوروزی، علیرضا؛ جوزی، زینب؛ مصطفوی، اسماعیل (۱۴۰۱). تحلیل هم‌واژگانی بروندادهای علمی حوزه کتاب‌درمانی در پایگاه وب‌آوساینس. *کاسپین*، ۹(۱)، ص ۲۸-۱۳.
- روغنی، شکوفه؛ فامیل روحانی، سید علی‌اکبر؛ عرفانی، نصراله (۱۳۹۹). تأثیر کتاب‌درمانی به شیوه پیاده‌سازی طرح کتاب‌رسانی بر میزان تاب‌آوری و امید به زندگی نوجوانان مبتلا به سرطان در مرکز بیمارستان بعثت شهر همدان. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۱(۲)، ص ۲۱۱-۲۳۲.
- زارع‌فرآیند، فیروزه؛ سلیمی، سپیده (۱۳۹۳). کتاب‌درمانی: کاربردها، راهکارها، نقش‌ها. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۱(۱۱)، ص ۱۲۴-۱۳۴.
- زمانی، غلامحسین؛ عزیزی خلخالی، طاهر؛ حیاتی، داریوش (۱۳۸۷). روند پیشرفت علم ایران در رشته‌های کشاورزی و منابع طبیعی: مطالعه علم‌سنجی. *علوم و ترویج و کشاورزی ایران*، ۴(۱)، ص ۳۳-۴۵.
- زندیان، فاطمه؛ ولی‌پور، فاطمه؛ حسن‌زاده، محمد (۱۳۹۷). تأثیر کتاب‌درمانی بر سلامت روانی زندانیان (مطالعه موردی: نداهنگاه زنان شهر ری). *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۱۵(۶)، ص ۲۸۸-۲۹۳.

<https://dio.org/10.22122/him.v15i6.3592>

- سهیلی، فرامرز؛ شعبانی، علی؛ خاصه، علی‌اکبر (۱۳۹۴). ساختار فکری دانش در حوزه رفتار اطلاعاتی: مطالعه هم‌واژگانی. *مدیریت و پردازش اطلاعات*، ۳۰(۲)، ص ۳۷۳-۳۹۶.
- طاهری، سهیل (۱۳۸۸). کتاب‌درمانی. *بیک برق‌گیلان*، ۱۴۳(۱۵).
- کرم‌بخش، علیرضا؛ ثالثی، محمود (۱۳۹۸). مروری بر تولیدات علمی ایران در حوزه روانشناسی و روان‌پزشکی نظامی براساس پایگاه داده scopus: یک مطالعه علم‌سنجی تا سال ۲۰۱۸. *طب نظامی*، ۲۱(۶)، ص ۵۵۷-۵۶۶.
- محسناتبار، محبوبه (۱۳۹۰). کتاب‌درمانی. *ارتباط علمی*، ۲۰(۲)، ص ۱-۴.
- محمملو، اعظم؛ بتولی، زهرا (۱۳۹۹). مطالعه علم‌سنجی و تحلیل محتوای تولیدات علمی با موضوع سلب اعتبار مقالات در پایگاه استنادی اسکوپوس. *فیض*، ۲۴(۴)، ص ۴۶۱-۴۴۶.
- مسگرپور، بیتا؛ اعتمادی، آرش؛ فتوحی، اکبر؛ کربانی‌زاده، عباس؛ یوسفیان، مسعود (۱۳۸۸). روند تحقیقات علوم دارویی در ایران در مقایسه با کشورهای خاورمیانه و آفریقای شمالی: یک مطالعه علم‌سنجی. *مدیریت اطلاعات سلامت*، ۲(۶)، ص ۱۴۱-۱۵۱.
- مکی‌زاده، فاطمه؛ حاضر، افسانه؛ حسینی‌نسب، سید حسین؛ سهیلی، فرامرز (۱۳۹۵). تحلیل موضوعی و ترسیم نقشه علمی مقالات مرتبط با حوزه درمان افسردگی در پابمد. *مدیریت سلامت*، ۱۹(۶۵)، ص ۶۳-۵۱.
- میرزاپورطوماج آغاچ، زیبا (۱۳۸۹). بررسی کتاب‌درمانی بر کاهش افسردگی کودکان سرطانی تحت درمان در بیمارستان محک تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
- نوروزی چاکلی، علیرضا (۱۳۹۱). نقش و جایگاه مطالعات علم‌سنجی در توسعه پژوهش‌نامه پردازش و مدیریت اطلاعات، ۲۷(۳)، ص ۷۲۶-۷۳۶.
- وکیلی‌فرد، حسین (۱۳۹۶). بررسی تأثیر اطلاع‌درمانی غیرحضوری بر کاهش میزان اختلالات اضطرابی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی همدان در سال ۱۳۹۵-۹۶. *دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی همدان*.
- Bilsker, D., Eliot, M. & Wayne, J. (2007). Health service patterns Indicate potential Benefit of Supported Self-management for Depression in Primary care. *Canadian Journal of Psychiatry*, 52(2), p. 65-71. <https://dio.org/10.1177/070674370705200203>
- Brown, E.F. (1975). *Bibliotherapy and its widening applications*. Metuchen, NJ: Scarecrow Press.
- Brown, S.R., Roush, J.R., Lamkin, A.R., Perrakis, R. & Kronenfeld, M.R. (2007). Evaluating the professional libraries of practicing physical therapists. *Journal of the Medical Library Association*, 95(1), p. 64.
- Coccia, M. & Wang, L. (2016). Evolution and convergence of the patterns of international scientific collaboration. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113(8), p. 2057-2061. <https://dio.org/10.2139/ssrn.2579452>
- Fayyad, U., Piatetsky-Shapiro, G. & Smyth, P. (1996). From data mining to knowledge discovery in databases. *AI magazine*, 17(3), p. 37-37. <https://dio.org/10.1007/s10618-006-0058-2>
- Floyd, M., Scogin, F., McKendree-Smith, N.L., Floyd, D.L. & Rokke, P.D. (2004). Cognitive therapy for depression: a comparison of individual psychotherapy and bibliotherapy for depressed older adults. *Behavior Modification*, 28(2), p. 297-318. <https://dio.org/10.1177/0145445503261176>
- Kousha, K. & Thelwall, M. (2020). COVID-19 publications: Database coverage, citations, readers,

- tweets, news, Facebook walls, Reddit posts. arXiv preprint arXiv:2004.10400. https://dio.org/10.1162/qss_a_00066
- Lee, J.H. & Segev, A. (2012). Knowledge maps for e-learning. *Computers & Education*, 59(2), p. 353-364. <https://dio.org/10.1016/j.compedu.2012.01.017>
- Pardeck, J.A. & Pardeck, J.T. (1984). An overview of the bibliotherapeutic treatment approach: Implications for clinical social work practice. *Family Therapy*, 11(3), p. 241.
- Surulinathi, M., Muthuraj, A. & Rajkumar, T. (2018). *Measuring the research productivity on bibliotherapy: A global perspective*. URL=
https://www.researchgate.net/publication/323935059_Measuring_the_Research_Productivity_on_Bibliotherapy_A_Global_Perspective
- Zins, Ch. (2007). Knowledge Map of Information Science. *Journal of the American Society for information science and technology*, 58(4), p. 526–535. <https://dio.org/10.1002/asi.20505>